

1. CRYNODEB GWEITHREDOL

Yn dilyn y gwaith arloesol o sefydlu Siarter Iaith Gymraeg Ysgolion Cynradd Gwynedd i gynyddu defnydd cymdeithasol plant o'r Gymraeg, daeth yn amserol cyfeirio sylw at y sector uwchradd a chynllunio dilyniant i ymdrechion y sector cynradd.

Ym mis Medi 2013 sefydlwyd Gweithgor Cynyddu'r Defnydd Cymdeithasol o'r Gymraeg yn y Sector Uwchradd ac ym mis Mawrth 2014 comisiynodd y Gweithgor gwmni Trywydd i gynnal arolwg o sefyllfa'r Gymraeg fel iaith gymdeithasol ymysg pobl ifanc ysgolion uwchradd Gwynedd. Mae'r ddogfen hon yn adrodd ar waith yr arolwg hwn a wnaed yn nhymer yr haf 2014. O safbwynt y comisiwn dan sylw, rhannwyd y gwaith fel a ganlyn:

- Cynnal arolwg cynhwysfawr o ddefnydd cyfredol pobl ifanc o'r Gymraeg y tu hwnt i ffiniau'r dosbarth yn yr 14 ysgol uwchradd yng Ngwynedd, a chanfod y prif ffactorau sy'n dylanwadu ar ddefnydd iaith y bobl ifanc;
- Cynllunio a chynnal gweithdy er mwyn cael mewnbwn y bobl ifanc eu hunain i gynllunio a datblygu dilyniant i Siarter Iaith Gymraeg Ysgolion Cynradd Gwynedd;
- Yn seiliedig ar ganfyddiadau'r arolwg, llunio cyfres o gynigion arloesol er mwyn dylanwadu'n gadarnhaol ar ddefnydd cymdeithasol pobl ifanc o'r Gymraeg;
- Cyflwyno cynigion ynghylch sut i fesur llwyddiant unrhyw gynlluniau a weithredir, hynny yw, cynnydd yn y defnydd o'r Gymraeg o'i gymharu â'r sefyllfa bresennol o ganlyniad i unrhyw ymyraethau a weithredir.

Wrth ymateb i ofynion y briff, trefnwyd ymweliadau â holl ysgolion uwchradd Gwynedd am ddiwrnod cyfan yr un er mwyn cynnal yr arolwg ysgol-gyfan. Trefnwyd grwpiau ffocws eang a chynrychioliadol gyda holl fudd-ddeiliaid yr ysgolion, a chynhaliwyd holiadur meintiol electronig (drwy beiriannau Qwizdom) gyda disgyblion blwyddyn 9 ymhob ysgol. Yn ogystal â'r diwrnodau ymchwil, cynhaliwyd cyfarfodydd ychwanegol yn ystod cyfnod gyda staff Hunaniaith, Siarter Iaith Ysgolion Cynradd Gwynedd, arweinwyr cymunedol yn y sir (yr Urdd, CFFI, Rheolwr Gwasanaeth Ieuencid y Cyngor Sir a'r Canolfannau Hamdden), a Gweithgor Cynyddu'r Defnydd Cymdeithasol o'r Gymraeg Cyngor Gwynedd.

Mae'r canfyddiadau'n amrywio'n helaeth rhwng gwahanol ysgolion ac ardaloedd ond adnabuwyd saith prif faes i'r darganfyddiadau lefel sirol fel a ganlyn. Ymhelaethir ar y pwyntiau yng nghorff yr adroddiad hwn:

i) Diffinio natur ieithyddol yr ysgolion

- Mae ansicrwydd ymysg rhanddeiliaid ynglŷn â natur ieithyddol yr ysgolion. Nid yw'n eglur i'r rhanddeiliaid a yw'n Ysgol Gymraeg naturiol, yn Ysgol Ddwylieithog neu'n Ysgol Saesneg (mewn ambell achos).
- Mae rhai ysgolion yn sensitif iawn o hyrwyddo'r Gymraeg rhag gelyniaethu rhieni.
- Mae angen eglurder ar lefel sirol ac ysgol ar natur ieithyddol yr ysgol.

ii) *Y modd y mae'r ysgolion yn hyrwyddo ac yn hwyluso'r defnydd o'r Gymraeg*

- Mae angen bod yn glir am y manteision sy'n perthyn i addysg Gymraeg / Dwyieithog a rhannu'r rheini'n hygryw gyda rhieni a disgyblion.
- Mae angen mwy o gynllunio strategol a gweithredu bwriadus o ran defnyddio'r Gymraeg y tu allan i'r dosbarth.
- Rhaid i'r strategaeth gwmpasu'r holl fudd-ddeiliaid, ond yn arbennig y disgyblion eu hunain.

iii) *Defnydd iaith a'r Cwricwlwm*

Mae amrywiaethau o fewn ysgolion y sir o safbwynt:

Yr iaith a ddefnyddir mewn gwahanol sefyllfaoedd:

- Cymraeg yw'r brif / unig iaith
- Saesneg yw'r brif / unig iaith
- Dwyieithrwydd yn ei amryw ddiffiniad

Iaith ysgrifennu'r disgyblion yn y wers

- Pwy sy'n penderfynu

Beth yw polisi a threfn gweithredu yn sgysiau a thrafodaethau'r dosbarth

- Athro a disgyblion unigol/grŵp
- Disgybl a disgybl

Dilyniant Cynradd - Uwchradd

- Nid yw pob disgybl sy'n cyrraedd Lefel 4 yn y Gymraeg yn dilyn cwrs Cymraeg iaith gyntaf ym mlwyddyn 7

iv) *Defnydd iaith disgyblion y tu hwnt i'r dosbarth*

- Mae'r ysgolion yn ficosom o'r defnydd a wneir o'r Gymraeg yn y cymunedau o'u cwmpas, ac mae'r ystod ieithyddol honno'n un eang iawn.
- Nid oes yr un ysgol sydd mewn sefyllfa gwbl 'ddiogel' o safbwynt y defnydd cymdeithasol o'r Gymraeg yn yr hirdymor.
- Un o'r heriau yw meithrin ymdeimlad o hunaniaeth Gymraeg / Gymreig a thanlinellu bod y Gymraeg yn iaith i bawb yng Ngwynedd.
- Darperir cyfoeth o weithgareddau allgyrsiol gan ysgolion, ond mae amrywiaeth ar draws y Sir ac mae eisiau atgyfnerthu'r ddarpariaeth.

Cynyddu Defnydd Cymdeithasol Plant a Phobl Ifanc Ysgolion Uwchradd Gwynedd o'r Gymraeg

v) *Y ffactorau sy'n dylanwadu ar ddefnydd iaith y plant*

Adnabuwyd y prif rai fel a ganlyn:

- y cartref / teulu
- ffrindiau a chyfoedion
- y gymuned leol
- eu hyder i ddefnyddio iaith
- arferion iaith (yn cynnwys yr ysgol gynradd)

vi) *Agweddau tuag at y Gymraeg*

- Ar y cyfan mae agweddau disgyblion tuag at y Gymraeg yn gadarnhaol iawn. Cafwyd enghreifftiau unigol o agweddau heriol tuag at y Gymraeg (o blith disgyblion ac oedolion mewn ambell ysgol).
- Mae awydd cyffredinol gan ysgolion i symud ar hyd y continwwm ieithyddol o ran annog defnydd cymdeithasol o'r Gymraeg, er eu bod yn ansicr o'r modd o wneud hyn.

vii) *Y Gymraeg y tu hwnt i'r ysgol*

- 57% o ddisgyblion yr arolwg meintiol sy'n defnyddio eu Cymraeg bob dydd y tu allan i fywyd yr ysgol mewn gwahanol gyd-destunau yng Ngwynedd.
- Mae gan y Clybiau Ieuenctid a'r Canolfannau Hamdden ddylanwad mawr ar y bobl ifanc, a rhaid rhoi sylw i'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg yn y manau hyn.
- Nid yw'r ddarpariaeth gymunedol cyfrwng Cymraeg yn gyson hygyrch ar draws y sir.

Er mwyn gwneud cyfiawnder â manylder yr arolwg ar lefel ysgol, lluniwyd adroddiadau cryno ar gyfer yr 14 ysgol unigol. Mae prif themâu'r holl arolygon ysgol yn bwydo argymhellion cyfansawdd yr adroddiad hwn ar lefel sirol / awdurdod addysg ac ar lefel ysgol (Adran 7). I ategu'r darganfyddiadau ansoddol, ceir canlyniadau llawn yr ystadegau meintiol cyfansawdd a gasglwyd drwy'r holiaduron gyda disgyblion blwyddyn 9 yn Atodiad 1.

Yn dilyn ymweliadau'r ysgolion, trefnwyd gweithdy diwrnod ar gyfer y disgyblion er mwyn casglu syniadau ymarferol a strategol ar ddulliau o ddylanwadu'n gadarnhaol ar eu defnydd iaith. Roedd ymateb y disgyblion i her y Gymraeg ynghyd â'u syniadau strategol yn ysbrydoli a dylid sicrhau bod model o'r fath, gyda disgyblion yn ei arwain, yn rhan greiddiol o strategaeth iaith gymdeithasol Gwynedd yn y sector uwchradd.

Rhaid canmol Cyngor Gwynedd am ei benderfyniad i fynd i'r afael â'r mater pwysig hwn a hynny ar lefel awdurdod addysg a sir gyfan. Drwy gynllunio cyfannol gellid sicrhau gweithredu cynhwysfawr wedi ei dargedu'n benodol i weld canlyniadau cadarnhaol a fydd yn parhau i ddatblygu dinasyddion dwyieithog cyflawn i'r dyfodol.